

Els autors llatins i els catalans

per Montserrat Franquesa

No totes les obres dels autors llatins van gaudir de la mateixa fortuna en la seva arribada a les diferents llengües. En general, una de les primeres llengües receptores va ser el francès, a causa, sens dubte, de la força classicista que es va viure a França a partir de 1550. La segona llengua d'arribada va ser l'espanyol, a certa distància de l'anglès, de l'alemany, de l'italià i també del català, que des d'època medieval té una rica presència de traduccions. De fet, però, mentre que el francès acumula més traduccions primerenques en vers, l'alemany és el primer a afrontar la traducció de la rica prosa de Tàcit.

Pel que fa a la llengua catalana, sembla que van ser els francesos els qui, en temps del rei Joan I, durant la segona meitat del segle XIV, van obrir les portes del classicisme als catalans. Tot seguit, entre el 1380 i el 1390, es produí una substitució, en el terreny de la literatura de prestigi i davant la fascinació per Boccaccio o per Petrarca, de les fonts franceses per les italianes. Sigui com sigui, la traducció dels clàssics als segles XIV i XV connecta amb les inclinacions culturals dels darrers reis de la casa de Barcelona. Les iniciatives d'aquests monarques, en consonància amb les dels reis i magnats de tot Europa que encarregaven traduccions d'obres llatines obeint a l'interès cultural del moment i fent treballar als professionals de les lletres, van provocar «una vertadera allau de traduccions d'autors antics», com ha apuntat Lola Badia, recordant també que encara resta per redactar la història i l'estil dels traductors catalans antics i la tipologia dels intel·lectuals que exerciren aquest ofici tan complicat al llarg dels segles XIV i XV.

Cronològicament tenim constància, dins dels regnats de Joan I i Martí I (segle XIV i l'inici del XV), de les versions del *De re rustica* de Pal·ladi de Ferrer Sayol (datada entre el 1380 i el 1385) i la *De Consolatione philosophiae* de Boeci de Pere Sapllana i Antoni Ginebreda, de les traduccions parcials de Titus Livi i Ciceró de Nicolau de Quilis i de les de Sèneca d'Antoni Canals, si deixem de banda les adaptacions anònimes del Sèneca dramàtic. Totes les traduccions responen a interessos i objectius molt concrets dels traductors. Canals, com Sapllana i Ginebreda, era dominicà i adoptà una actitud com a teòleg en favor de la didàctica del cristianisme. La traducció de Ciceró encomanada a Nicolau de Quilis del *De Officiis*, per part del barceloní Francesc de Colomines, fou una versió bastant lliure amb comentaris que també volen ressaltar la superioritat de la moral cristiana. En canvi, Ferrer Sayol, padrastre de Bernat Metge i qui l'introduí en el corrent de l'humanisme i en la cancelleria, traduí amb gran precisió i literalitat. Sigui com sigui i per citar a tall d'exemple, no fou fins a l'any 1450 que el mallorquí Ferran Valentí, deixeble de Leonardo Bruni d'Arezzo, vessà en un català literal i sense dialectalismes les *Paradoxa* de Ciceró.

Sembla que la poesia llatina entrà al català de la mà d'Ovidi. Existeix una interessant traducció al català de les *Heroides* datada vers el 1390, obra de Guillem Nicolau, que gaudí d'una gran difusió al

segle XV, i de la qual el 1875 se'n va publicar una part a *La Renaixença*.

Pel que fa als torsimanyans catalans dels anys centrals del segle XV, corresponents al regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458), i fins a final del segle, cal citar Francesc Alegre, el fill, ciutadà barceloní que es relacionava amb literats i humanistes italians i citava Dante, Petrarca i Boccaccio. La traducció catalana de Francesc Alegre, considerat el darrer representant de l'humanisme català fou publicada a Barcelona el 1494 amb el títol de *Los quinze llibres de transformacions del poeta Ovidi*. Conté un interessant epíleg, en el qual Alegre justifica l'estil lliure emprat, artificios i a imitació de la sintaxi llatina. Es tracta d'una traducció comentada, a l'estil medieval, «precisa i elegant» alhora, en paraules de Lola Badia. Al llarg del segle XV, les *Metamorfosis* d'Ovidi també van ser traduïdes en diverses versions al francès, a l'anglès i a l'alemany.

Però al darrer terç del segle XV i l'inici del XVI, coincidint amb l'aparició de la impremta, els canvis foren radicals per als traductors catalans, que van quedar al marge de la renovació renaixentista del seu camp. Potser per aquesta raó, fins a nosaltres només han arribat quatre incunables catalans de matèria clàssica: una *Història d'Alexandre* de Quint Curci traduïda per Lluís Fenollet (1481), unes *Antiguitats judaïques* de Flavi Josep atribuïdes a Pere Llopis (1482), la *Consolació de la Filosofia* de Boeci (1488), basada en la traducció enllestida per Antoni Ginebreda al segle XIV i les *Transformacions* d'Ovidi de Francesc Alegre (1494).

En plena edat moderna poca difusió hi va haver dels clàssics en català, només es difongueren els autors més populars: tenim constància d'un compendi de les *Faules* d'Isop que s'editaren diverses vegades entre el 1493 i el 1550. La traducció dels clàssics llatins va haver d'esperar fins anys més tard a trobar figures que creïessin en la llengua catalana i en la seva força per esdevenir instrument de cultura, com ara el menorquí Antoni Febrer Cardona (1761-1841), traductor de Ciceró (1807), de les *Bucòliques* de Virgili i de les *Fàbules* de Fedre (1808), i a l'aparició del moviment de la Renaixença: l'any 1871, la revista del mateix nom va publicar fragments de Plini, Ovidi i Terenci, al costat d'altres clàssics de l'època. Daten d'aquells anys les traduccions del crític Joan Sardà (1851-1898), que girà al català nombroses odes d'Horaci i un recull dels epigrames de Marcial. A partir d'aquell moment, la recuperació dels clàssics per a la cultura catalana entrava en el camí cap a la seva normalització. Els ideals del Modernisme i després els del Noucentisme aspiraven a la integració de la cultura catalana en el món, per això calia esdevenir una literatura amb traduccions i alhora traduïda. El «seny regulador» del Noucentisme va fer possible a Catalunya una empresa editorial sense precedents: la «Col·lecció Catalana dels Clàssics Grecs i Llatins» en traducció i edició bilingüe de la Fundació Bernat Metge, iniciada el 1921 gràcies al mecenatge de Francesc Cambó. Quan la llengua catalana encara vacil·lava en moltes qüestions, traductors i correctors van girar en prosa literària vuitanta-quatre volums fins al 1939. El catàleg d'autors dels clàssics de la Fundació Bernat Metge continua amb el ritme de publicar sis volums a l'any i en l'actualitat ja compta amb més de tres-cents volums, alguns dels quals han estat reeditats diverses vegades, darrerament també en edició de butxaca. Paral·lelament, altres col·leccions també han facilitat la lectura dels clàssics més a l'abast.